

*МАРЧЕНКО С.М., аспірант
Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ОЦІНЮВАННЯ КОМПОНЕНТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Минуле ХХ ст. характеризувалося успіхами науково-технічного прогресу, повсюдним зростанням ВВП і невтримним прагненням людства до забезпечення економічного і технологічного розвитку, який, вважалося, автоматично призведе до значного підвищення добробуту і рівня життя людей. Однак, натомість на початку ХХІ ст. світ отримав глобальні екологічні проблеми, збідніння більшості населення земної кулі, наростання регіональних та міжетнічних конфліктів, руйнування самої основи існування та моралі людини. Причиною цих обставин вважається ізольованість функціонування економіки, доквілля та суспільних інститутів. Враховуючи зазначені глобальні проблеми, прогресивна міжнародна громадськість та відомі недержавні організації, такі як Римський клуб, Міжнародний інститут прикладного системного аналізу, Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень та інші, започаткували новий підхід до розв'язання проблем, який отримав назву – концепція сталого розвитку.

Концепція стійкого (або сталого) розвитку набула сьогодні пильної уваги практично в усіх галузях людської життєдіяльності. Стійкий розвиток передбачає взаємодію природних, біологічних і різноманітних соціальних систем у стані рівноваги, тобто це такий розвиток, „що задовольняє всім потребам дійсного буття, не позбавляючи нові покоління можливості існувати в гармонії з природою і розвиватися в майбутньому” [1, с.59]. Суть даної концепції полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку.

Саме так було поставлене питання Конференцією ООН на вищому рівні у Ріо-де-Жанейро (1992 р.), відомою як Самміт „Планета Земля”. Вона була присвячена пошукові шляхів розв'язання як глобальних проблем сьогодення, так і загроз ХХІ ст. На цій зустрічі глав держав, парламентів та урядів 179 країн світу серед інших документів була прийнята глобальна Програма дій „Порядок денний на ХХІ століття”, що є стратегією інтеграції економічних, соціальних і екологічних цілей. У ній, зокрема, зазначено: „Задовольняючи основні потреби людей та підвищуючи рівень життя для всіх, ми повинні

водночас краще захищати і зберігати довкілля та ресурси нашої планети. Жодна країна не може досягти цього сама, але цього можна досягти спільними зусиллями у рамках всесвітнього співробітництва з метою сталого розвитку” [2].

Україна перебуває у пошуку шляхів успішного економічного розвитку. Стратегічна мета української держави у XXI ст. сформульована у проекті Концепції переходу України до сталого розвитку і полягає у забезпеченні сталого соціального розвитку, як сукупності духовних, соціальних, економічних, політичних процесів задля досягнення гармонійного розвитку людини, економіки та навколишнього середовища. Втілення даної програми розвитку мало гарантувати зростання добробуту людей України. Концепція ґрунтується на принципах сталості процесів розвитку, гармонійності розвитку людини, соціальної справедливості [3]. Дотепер впровадження даної програми не відбулося. У серпні 2006 р. Департамент співробітництва з Європейським Союзом представив план дій „Україна – ЄС”, де у 9-му розділі „Сприяння сталому розвитку” було заплановано до кінця 2006 р. завершити розроблення та прийняти державну стратегію сталого розвитку та вжити заходів для забезпечення її реалізації [4].

Безперечно, проектний варіант Концепції переходу України до сталого розвитку потребує доопрацювання, але він заслуговує глибокого наукового осмислення. Концепція відображає і системно поєднує головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічну, природоохоронну і соціальну. Сутність економічного підходу полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні ресурсозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного, природного, людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас слід враховувати, що перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Уже тепер ці потоки перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів усемеро [5].

Відповідно до змісту природоохоронної компоненти, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін.

Соціальна складова відображає одну із головних цілей стратегії розвитку і орієнтована на соціальну справедливість і сталий людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролю за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми, плюралізм думок та толерантність у стосунках між ними, збереження культурного капіталу і його розмаїття. Вся діяльність держави у кінцевому підсумку повинна спрямовуватись на гарантоване забезпечення прав людини та її потреб. Людський розвиток потребує інвестування у зростання добробуту, освіти, охорону здоров'я та довкілля, харчування. Поняття людського розвитку передбачає також гарантування особистих прав та свобод як способу забезпечення рівності доступу до ресурсів розвитку та соціальної справедливості. Досягнення кожною людиною економічного, соціального і екологічного благополуччя повинно відбуватись таким чином, щоб не створювати перешкод майбутнім поколінням забезпечувати свій добробут.

Показником, який комплексно відображає зміни стану людини у суспільстві та її добробуту є індекс людського розвитку. У проєкті Концепції переходу України до сталого розвитку індекс людського розвитку розглядається як інтегральний показник, що враховує параметри вимірювання прогресу розвитку суспільства, які можна визначити та відслідковувати за допомогою індикаторів рушійної сили та індикаторів стану наступних трендів: економічний добробут, соціальний добробут, екологічна безпека, освіта, культура інформація, особиста безпека [3].

До індикаторів рушійної сили економічного добробуту належать: ВВП (ВВП) на душу населення; середня заробітна плата, прожитковий мінімум, створення нових робочих місць. Індикаторами стану економічного здоров'я є: індекс реальних доходів населення; індекс Джині (співвідношення доходів 10% громадян з найвищим рівнем доходів і 20% – з найнижчим); питома вага громадян з доходом, нижчим середнього рівня; питома вага громадян, які живуть нижче рівня бідності (доходи менше 2 дол. на день); рівень безробіття за методикою МОП [3]. Враховуючи світовий досвід формування системи вимірів сталого розвитку, вважаємо необхідним доповнити даний перелік наступними показниками: індексом конкурентоспроможного розвитку, розробленого організаторами Світового економічного форуму (World Economic Forum), який

щорічно обчислюється для 117 економік світу і публікується у формі так званого „Глобального звіту про конкурентоспроможність” [6]; індексом економічної свободи, що розроблений інтелектуальним центром фундації Heritage Foundation [7]. Він щорічно друкується у Wall Street Journal. Індекс економічної свободи формується з таких десяти індикаторів: торгової політики країни; фіскального навантаження з боку уряду; урядової інтервенції в економіку; монетарної політики; потоків капіталів та іноземних інвестицій; банківської та фінансової діяльності; політики формування цін та оплати праці; прав на приватну власність; політики регулювання; неформальної активності ринку.

До індикаторів рушійної сили соціального добробуту належать витрати на соціальні цілі (у відсотках до ВВП та у відсотках до Зведеного бюджету) і інвестиції у розвиток соціальної інфраструктури. Стан соціального добробуту характеризують наступні показники: очікувана тривалість життя; смертність у працездатному віці, середня кількість років, прожитих по досягненні пенсійного віку; чисельність бездомних громадян, у тому числі дітей; житлова площа у розрахунку на одну особу; розмір пенсій по відношенню до прожиткового мінімуму і середньої зарплати; розмір допомоги по догляду за дітьми по відношенню до прожиткового мінімуму і середньої зарплати; співвідношення середньої вартості комунальних платежів до середніх доходів населення; кількість оздоровчих та туристичних поїздок в розрахунку на одну особу, у т.ч. за кордон.

У світовій практиці соціальний вимір визначається наступними показниками: індексом якості і безпеки життя, розробленого міжнародною організацією Economist Intelligence Unit [8] та індексом людського розвитку, що використовується програмою ООН United Nations Development Program [9].

Параметри рушійної сили екологічної безпеки – витрати на утилізацію та знешкодження відходів; витрати на відновлення лісів та парків; витрати на водозабір та очистку води; витрати на медичні послуги внаслідок хвороб, викликаних неякісними водою та повітрям (у % до ВВП (ВВП)) – характеризуються індикаторами стану екологічної безпеки, а саме: кількістю відходів, у т.ч. токсичних; кількістю викидів в атмосферу та поверхневі води, які припадають на одну особу; питомою вагою населення, яке проживає на території, де забрудненість атмосфери перевищує гранично допустимі норми; кількістю використаних пестицидів; площею лісів та парків, а також споживанням води у розрахунку на одну особу.

Світова спільнота оцінює екологічну безпеку за відомим індексом ESI (Environmental Sustainability Index), врахованого Центром з екологічного законодавства та політики Єльського університету (США) для 146 країн світу станом на 2005 р. [10]. Індекс ESI сформований з 21 екологічного індикатора і кількісно визначає здатність тієї чи іншої країни захищати своє навколишнє середовище як у поточний період часу, так і у довготерміновій перспективі, виходячи з таких п'яти критеріїв: наявність національної екологічної системи; можливість протидії екологічним впливам; зниження залежності людей від екологічних впливів; соціальні та інституціональні можливості країни відповідати на екологічні наслідки; можливість глобального контролю за екологічним станом країни. Окрім того, цей індекс може використовуватися як потужний інструмент для прийняття рішень на аналітичній основі з урахуванням соціального та економічного вимірів сталого розвитку країни.

У ході Всесвітнього економічного форуму у Давосі (2001 р.) був презентований Індекс екологічної сталості (ІЕС) країн [11]. Використовувані індикатори відображають п'ять груп факторів, що визначають рівень сталості: стан навколишнього середовища; антропогенний тиск із боку систем життєдіяльності людини; уразливість життя людини; суспільно-інституційний потенціал; участь в міжнародних зусиллях, зокрема виконання екологічних угод, вплив на глобальні ресурси та заходи з їх охорони, участь у роботі міжнародних організацій тощо.

Індикаторами освіти, культури і інформації у Концепції переходу України до сталого розвитку є: витрати на освіту, культуру та інформаційну інфраструктуру (у % до ВВП (ВВП)); витрати на охорону пам'яток (у % до Державного бюджету). У цьому напрямку світова практика використовує індекс суспільства, заснованого на знаннях. Цей індекс розроблений департаментом ООН з економічного і соціального розвитку. Він визначається трьома основними індикаторами: інтелектуальними активами суспільства; перспективністю розвитку суспільства та якістю розвитку суспільства.

Отже, порівнюючи визначальні світові показники (індикатори) сталого розвитку з індикаторами проектної Концепції переходу України до суспільства сталого розвитку, можна зазначити, що наукова думка намагалася врахувати особливості країни і утворити суто національну систему індикації ступеню розвитку. Однак, враховуючи глобальний характер світових перетворень, у розробленій системі оцінювання розвитку мало уваги приділено світовим напрацюванням. За розрахунками вищезазначених організацій, які займаються оцінюванням розвитку країн, Україна поступається не

лише світовим лідерам і країнам „великої сімки”, а й багатьом постсоціалістичним країнам. Сьогодні наша країна перебуває на шляху визначення із стратегією власного розвитку і необхідно ретельніше використовувати напрацьований світом кращий досвід гармонізованого, сталого розвитку суспільства, у якому добробут людей, навколишнє середовище, природні ресурси та людський капітал, втілений у досягненнях науки, освіти, проривних технологіях, високих моральних цінностях, – категорії нероздільні, рівновеликі й такі, що взаємно доповнюють і збагачують одна одну. Швидкість суспільних перетворень залежить від визначення власної національної ідеї, ефективної системи влади та від вибору моделі розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенов В., Висоцька Г., Прасок В. Стратегічне планування сталого розвитку міста // Управління сучасним містом. – 2004. – № 7–9(15). – С. 59.
2. Програма дій „Порядок денний на ХХІ століття”. – Київ: Інститут сталого розвитку: Інтелсфера, 2001.
3. Ландик В.І., Семенець С.В., Яхеева Т.М. Проект Концепції переходу України до сталого розвитку // <http://gska2.rada.gov.ua:7777/pls/>.
4. Департамент співробітництва з ЄС. Звіт про виконання у I півріччі 2006 р. Плану дій Україна – ЄС // <http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/>.
5. Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку // Дзеркало тижня. – 2006. – № 19.
6. Доклад о глобальной конкурентоспособности. Глава: Индекс глобальной конкурентоспособности: выявление ключевых элементов устойчивого роста // www.weforum.org.
7. Index of economic Freedom // www.heritage.org/research/features/index.
8. Life Quality Index // www.en.wikipedia.org.
9. Human Development Index // www.hdr.undp.org/reports/global/2005.
10. Environmental Sustainability Index // www.yale.edu/esi.
11. 2005 Индекс экологической устойчивости: исходные данные окружающей среды // www.yale.edu/esi.